

ДО ПИТАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЛІ ЯК ЧИННИКА ВИРОБНИЦТВА TO THE QUESTION OF LAND REPRODUCTION AS A FACTOR OF PRODUCTION

У статті показані особливості землі як чинника виробництва, а також досліджено теоретичні аспекти процесу її відтворення. Проведено ретроспективний аналіз теорій відтворення. Значну увагу приділено особливостям відтворення землі як чинника виробництва. Зроблено висновок, що особливістю землі як чинника виробництва є те, що вона виступає в ролі як предмета, так і знаряддя праці, а також виробничого базису, здатного виконувати чітко окреслені функції.

Ключові слова: земля, фази відтворення, відтворення, чинники виробництва, державне регулювання.

земли как фактора производства является то, что она выступает в роли как предмета, так и орудия труда, а также производственного базиса, способного выполнять четко очерченные функции.

Ключевые слова: земля, фазы воспроизводства, воспроизведение, факторы производства, государственное регулирование.

Features of the land as a factor of production were shown in the article, as well as the theoretical aspects of the process of its reproduction were investigated. A retrospective analysis of the reproduction theories was conducted. A considerable attention was paid to the peculiarities of reproduction of land as a factor of production. It was concluded that the feature of the land as a factor of production was that it acted as an object, as well as tools, and also as a production basis capable of performing well-defined functions.

Key words: land, phases of reproduction, reproduction, factors of production, state regulation.

УДК 330.14.014

Шпарик Я.Я.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Львівський торговельно-економічний університет

В статті показані особливості землі як фактора производства, а также исследованы теоретические аспекты процесса ее воспроизведения. Проведен ретроспективный анализ теорий воспроизводства. Значительное внимание уделено особенностям воспроизведения земли как фактора производства. Сделан вывод, что особенностью

Постановка проблеми. Земля як продукт природи є головною передумовою і природною основою виробництва. Земля з її ґрунтовим покривом, надрами, лісами, водами займає головне місце в розвитку суспільного виробництва і продуктивних сил. Опрацювання значної кількості економічної літератури засвідчило, що науковці єдині в тому, що земля як природний ресурс є одним з основних чинників виробництва, що визначає національне багатство. Це зумовлено специфічними властивостями землі, яка виступає як передумовою, так і природною основою створення матеріальних благ у всіх сферах життєдіяльності людини. Особливістю землі як чинник виступає те, що вона розглядається як предмет праці й як знаряддя праці. У зв'язку з особливим значенням і роллю землі як чинника виробництва, який має високу цінність, існує необхідність її збереження та відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теорії відтворення землі як чинника виробництва зробили такі вчені, як Г.І. Башнянин, В.А. Борисова, С.І. Дорогунцова, О.О. Кундицький, М.А. Лендел, А.С. Лисецький, Є.Й. Майовець, І.Р. Михасюк, О.С. Сенишин, С.В. Степаненко, А.М. Третяк, Ю.Ю. Туниця, С.К. Харічков, М.А. Хвесик та інші науковці.

Водночас, віддаючи належну увагу працям учених у цьому напрямі науки, слід акцентувати увагу на дослідженні теорії відтворення землі як чинника виробництва.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поглядів представників різних економічних шкіл на питання теорії відтворення землі як чинника виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості землі як знаряддя праці полягають у такому [1, с. 241]:

1. Всі засоби виробництва, крім землі, є результатом попереднього людської праці, земля ж – продукт самої природи.
2. Земля – нічим незамінний засіб виробництва і вона просторово обмежена. Завдяки унікальності своїх властивостей земля не може бути замінена ніякими іншими засобами виробництва.
3. Використання землі в господарській діяльності пов'язане з постійністю місця.
4. Земля меншою мірою піддається моральному і фізичному зносу, ніж інші засоби виробництва.
5. Земля не руйнується з часом за правильного її використання, більше того – підвищує свою родючість.

Особливості землі як предмету праці проявляються вже в її природному стані. Це той предмет, який спочатку забезпечує людину готовими засобами існування, на виробництво яких не витрачається праця людини. «Земля спочатку постачає людину їжею, готовими засобами існування, існує без усякого сприяння з його боку, як загальний предмет людської праці» [2, с. 326].

Під відтворенням в економічній літературі найчастіше розуміються процеси, пов'язані з виробництвом, або процеси, пов'язані з його відновленням. Так, до найбільш уживаних визначень, пов'язаних із процесом виробництва, слід віднести «всякий процес суспільного виробництва, що розглядається в постійному зв'язку і безперервному потоці свого відновлення, водночас є процесом відтворення» [2, с. 304] та «процес безперервного повторення «виробництва» елементів суспільної

системи» [3, с. 361]. До визначень, які пов'язують відтворення з процесом відновлення виробництва належать такі: «безперервне відновлення процесу виробництва товарів, послуг і духовних благ, на основі якого здійснюється відтворення всіх елементів економічної системи: продуктивних сил, техніко-економічних відносин, організаційно-економічних відносин, виробничих відносин (або відносин власності), господарського механізму» [4, с. 223], «відновлення витрачених чинників виробництва (природних ресурсів, робочої сили, засобів виробництва) шляхом їх подальшого виробництва» [5, с. 187] та «безперервне відновлення соціально-економічних процесів, зокрема виробництва матеріальних благ і послуг» [6, с. 57].

Уважно проаналізувавши дані визначення, ми переконалися, що в їх основу закладений марксистський підхід до відтворення. Цей висновок зроблений нами на основі ретроспективного аналізу економічної літератури, який засвідчує, що теорія відтворення посідає чільне місце як у світовій, так й у вітчизняній економічній науці. Це і не дивно, якщо врахувати той факт, що відтворення – це та філософська категорія, які була у центрі дискусій протягом багатьох віків. Як підкреслює С. Степаненко, «відтворення являє собою безперервний рух і відновлення процесу створення життя (існування), певної системи (природної, суспільної). Це означає, що, виникнувши або історично сформувавшись, та чи інша система може бути життєздатною тільки за умов постійної реалізації механізмів її відтворення» [7, с. 82]. Таким чином, відтворення, на наше переконання, – це процес, який безперервно повторюється, призводячи до відновлення всіх елементів економічної системи.

В історії розвитку економіки відтворення активно досліджувалося багатьма вченими. Проте першим, хто зробив наукове обґрунтування суті економічного відтворення, був Ф. Кене, засновник школи фізіократів, який у 1758 р. опублікував свою фундаментальну працю «Економічні таблиці». Особливість трактування відтворення за Ф. Кене полягає у тому, що модель відтворення, яку він показує, базується на теорії класів. Ця модель засвідчує, що повторення процесу проведення можливе за умов певної пропорційності, яка досягається за рахунок конкуренції й вільної гри цін, тобто на основі природного порядку. Втручання ж держави у цей процес порушує стихійний порядок. Наступником Ф. Кене в дослідженні відтворення був С. Сімонді, теорія відтворення якого має назву теорії «третіх осіб». Це пояснюється тим, що, на думку вченого, капіталістичне виробництво для реалізації продукту не може обмежитися робітниками та капіталістами, а потребує ще й наявності дрібних виробників. У праці «Нові начала політичної економії, або Про багатство в його відношенні до народонаселення» (1918 р.) він довів, що про-

мислова революція призводить до перевищення пропозиції над попитом і, як наслідок, до проблем відтворення суспільного капіталу [8, с. 28–36]. Продовжуючи даний напрям досліджень, К. Родбертус запропонував вирішення проблеми, поставленої С. Сімонді. Аналізуючи відтворення суспільного капіталу, він стверджував, що криз не було б, якби частка робітників у національному доході за зростаючої продуктивності утримувалася б на однаковій висоті. І навпаки, кризи неминуче наступали б, якби ця частка почала падати в міру збільшення продуктивності [9, с. 32–78]. На думку вченого, проблеми суспільного відтворення капіталу лежать у площині поділу національного доходу між робітниками і підприємцями.

Вагомий внесок у розвиток теорії відтворення зробив відомий німецький економіст К. Маркс, засновник марксизму. Щодо характерних ознак його теорії відтворення, то слід відзначити те, що він розподіляв суспільне виробництво на виробництво засобів виробництва і предметів споживання. Причому переваги надавалися випереджальному розвитку першого порівняно з другим. Також ключовою проблемою відтворення, на думку вченого, була реалізація всього сукупного продукту, створеного в суспільстві. Його відтворення зв'язується зі співвідношенням між структурою проведення й структурою суспільних потреб, тобто показується через певну пропорційність між ними. До заслуг вченого слід віднести й те, що він визначив умови, за яких економічне відтворення може стати можливим. Причому ці умови розглядалися як на макро-, так і на мікрорівні: на макро-рівні – за рахунок перерозподілу між сферами виробництва засобів виробництва і предметів споживання, а на мікрорівні – за рахунок перерозподілу доданої вартості між постійним і змінним капіталом. Окрім того, до доробку вченого слід також віднести обґрунтування умов простого і розширеного економічного відтворення, а також визначення самого поняття «відтворення».

Класично в економічній літературі виділяють чотири фази економічного відтворення: виробництво, розподіл, обмін, споживання (рис. 1).

Отже, *виробництво* – вихідний пункт, коли створюється продукт; *розподіл* – фаза розподілу результатів виробництва, ресурсів та чинників виробництва. Це процес, який базується на визначенні частки, кількості продукції, у виробництві якої бере участь кожен господарюючий суб'єкт, та частки, яка припадає на того чи іншого члена суспільства або чинника виробництва. *Обмін* – фаза, яка опосередковує зв'язок між виробництвом, розподілом, з одного боку, і споживанням – з іншого. Іншими словами, здійснює обмін діяльністю і здібностями між виробниками та забезпечує надходження цієї частки продукції, яка встановлена розподілом кожному учаснику виробництва. *Спо-*

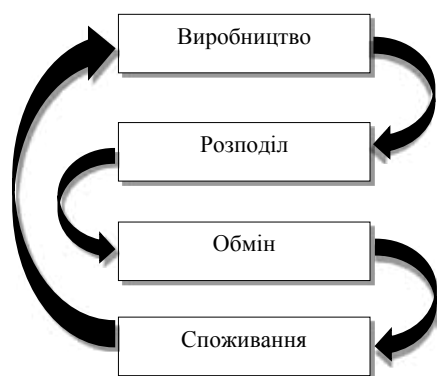

Рис. 1. Фази економічного відтворення

живання – завершальна фаза суспільного відтворення, де відбувається реалізація споживчої вартості для задоволення певних потреб.

Як видно з рис. 1, усі фази відтворення взаємо-залежні, перебувають у взаємодії одна з одною.

Відтворення землі, як і інших чинників виробництва, може бути звуженим, простим і розширеним (рис. 2).

Виходячи з особливої ролі землі як чинника виробництва в сільському господарстві, під її відтворенням більшість дослідників розуміє «безперервне відновлення споживчих якостей та земельних відносин, що складаються з приводу володіння, розпорядження та користування землею» [10, с. 14] або «суспільно-економічні відносини, що проявляються в постійно повторюваних процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції та необхідних для цього ресурсів» [11, с. 60]. Цілоком погоджуючись із цими твердженнями, вважаємо, що вони базуються на працях Й. Шумпетера, який уважав, що для здійснення відтворення необхідно, щоб витрати виробництва були відшкодовані, оскільки це є найважливішим принципом економічної діяльності. На думку вченого, кожен господарюючий суб'єкт повинен отримати від застосування мінової вартості благ стільки, скільки коштує це застосування [12, с. 135]. Беззаперечність цієї тези підтверджує той факт, що для відтворення

землі як чинника виробництва необхідно, щоб були відшкодовані економічні витрати, які відображають обмеженість цього чинника та можливість його альтернативного використання. Економічні витрати, пов'язані з використанням землі, кількісно рівні вартості земельних ресурсів за найкращого їх використання.

Також для кращого розуміння відтворення землі як чинника виробництва слід зрозуміти, що в результаті дії природних чинників земля великою мірою відтворюється і використовується одночасно, а процеси відтворення землі тісно взаємопов'язані і переплітаються в одному технологічному процесі із відтворенням сільськогосподарської продукції. Земля як чинник виробництва на відміну від інших засобів виробництва, відтворення яких полягає у заміні зношених або використаних засобів виробництва новими, у процесі відтворення повинна відновити і розширити свої продуктивні властивості. Такий висновок зроблений нами на основі аналізу думок одного з класиків економічної науки К. Маркса, який зазначав, що «...капітал може бути фіксований у землі, вкладений у неї на відносно короткий термін під час поліпшення хімічних властивостей застосуванні добрив або на більш тривалий термін під час будівництва осушувальних каналів, зрошувальних споруд, вирівнюванні поверхні ґрунту, зведення господарських споруд тощо» [2, с. 168]. На думку вченого, різновид такого капіталу слід відносити до категорії основного капіталу, який він називав «земля-капітал», що відрізняється від землі як такої. Властивостей чинника виробництва земля набуває лише в тому разі, коли вона належить до земель, що використовуються в сільськогосподарському виробництві. Вчений зазначав, що одним тільки новим вкладенням капіталів у ділянки землі, вже перетворені в засоби виробництва, люди збільшують землю-капітал без усякого збільшення матерії землі, тобто простору землі. Але земля-капітал не більше вічна, ніж будь-який інший капітал. Земля-капітал – основний капітал, але основний капітал так само зношується, як і оборотні капітали [2, с. 176].

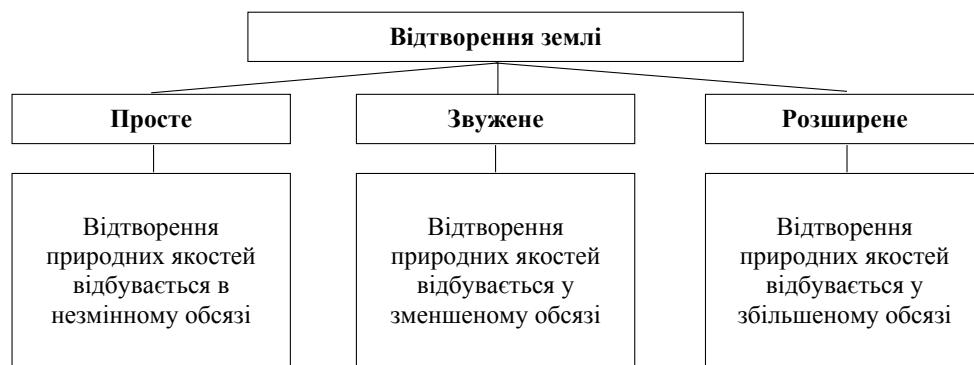

Рис. 2. Види відтворення землі

Узагальнення приведенного вище матеріалу дає змогу стверджувати, що відтворення землі сільськогосподарського призначення – це суспільно-економічні відносини, пов'язані з відновленням її якостей як активу й як товару.

Особливість відтворення землі як чинника виробництва також проявляється й у специфіці відтворювальних фаз. Оскільки особливістю землі є те, що вона не підлягає штучному відтворенню, то на стадії виробництва відбувається відновлення її природних якостей тобто родючості, для ведення ефективного виробництва продукції. Характерною ознакою стадії розподілу є наявність певної специфіки між учасниками відтворення родючості землі. Ця специфіка проявляється у тому, що, крім звичайних доходів, які отримує власник ресурсів безпосередньо в процесі відтворення родючості землі, розподіл інших доходів у вигляді земельної ренти, доходів від продажу землі, податків, орендної плати відбувається на інших стадіях відтворювального процесу.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, на основі проведеного дослідження можемо констатувати, що земля є чинником виробництва, який має природне походження. Особливістю її як чинника виробництва є те, що тут вона виступає в ролі як предмета, так і знаряддя праці, а також виробничого базису, здатного виконувати чітко окреслені функції. Саме ця особливість впливає на специфіку її відтворення, а це, своєю чергою, – на напрями впливу держави на ці процеси.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Удачин С.А. Землеустроительное проектирование. М.: Колос, 1969. 560 с.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. М.: Госкомиздат, 1962. Т. 25. 625 с.
3. Севрюкова С.В. Актуальні питання відтворення людського капіталу домогосподарств регіонів України. Формування ринкової економіки. 2012. Т. 2. С. 358–370.
4. Мочерний С. Відтворення. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1. К.: Академія, 2000. 864 с.
5. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. М.: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
6. Борисов А.Б. Экономика предприятия. СПб.: Питер, 2003. 236 с.
7. Степаненко С.В. Підвищення ефективності процесів суспільного відтворення та використання національного багатства. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 81–88. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tpdu_2013_3_14.pdf.
8. Сисмонди Ж. Новые начала политической экономии, или О богатстве в его отношении к народонаселению. Т. 1. М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1936. 386 с.
9. Родбертус К. Сочинения. К освещению социального вопроса. Социальные письма к фон Кирхману. СПб.: Издание Н. Глаголева, 1904. 302 с.
10. Бутко И.В. Повышение эффективности воспроизводства и использования земельных ресурсов: монография. Курск, 2012. 116 с.
11. Золотарева Е.Л. Экономические основы повышения устойчивости воспроизводства в сельском хозяйстве. Курск, 2001. 83 с.
12. Шумпетер И. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 455 с.

REFERENCES:

1. Udachin, S.A. (1969), Zemleustroitelnoye proyektirovaniye [Land Use Planning], Kolos, Moskva, Russia.
2. Marks, K. and Engels, F. (1962), Kapital [Capital], Tom 25, Goskomizdat, Moskva, Russia.
3. Sevryukova, S.V. (2012), "The urgent issues of reproduction of human capital of households in the regions of Ukraine", Formuvannya rynkovoyi ekonomiky, vol. 2. pp. 358–370.
4. Mochernyi, S. (2000), Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh [Economic Encyclopedia: in three volumes], Tom 1, Akademiia, Kiev, Ukraine.
5. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.Sh. and Starodubtseva, E.B. (1999), Sovremennyy ekonomicheskyy slovar [Modern Economic Dictionary], INFRA-M, Moskva, Russia.
6. Borisov, A.B. (2003), Ekonomika predpriyatiya [Enterprise economy], Piter, Russia.
7. Stepanenko, S.V. (2013), "Improving the efficiency of the processes of social reproduction and the use of national wealth", Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia, [Online], vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tpdu_2013_3_14.pdf (Accessed 29 August 2018).
8. Sismondī Simond, Zh. (1936), Novyye nachala politicheskoy ekonomii ili O bogatstve v ego otnoshenii k narodonaselennyyu [New beginnings of political economy or About wealth in its relation to the population], vol. 1., Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomicheskoye Izdatelstvo, Moskva, Russia.
9. Rodbertus, K. (1904), Sochineniya. K osveshcheniyu sotsialnogo voprosa. Sotsialnyye pisma k fon-Kirkhmanu [Compositions. To highlight the social issue. Social letters to von Kirchmann], Izdaniye N. Glagoleva, Piter, Russia.
10. Butko, I.V. (2012), Povysheniye effektivnosti vosproizvodstva i ispolzovaniya zemelnykh resursov [Increasing the efficiency of reproduction and use of land resources], Kursk, Russia.
11. Zolotareva, E.L. (2001), Ekonomicheskiye osnovy povysheniya ustoychivosti vosproizvodstva v selskom khozyaystve [The economic basis for increasing the sustainability of reproduction in agriculture], Kursk, Russia.
12. Shumpeter, I. (1982), Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [The Theory of Economic Development], Progress, Moskva, Russia.

Shparyk Y.Ya.

Postgraduate Student at Department
of Theoretical and Applied Economics
Lviv University of Trade and Economics

TO THE QUESTION OF LAND REPRODUCTION AS A FACTOR OF PRODUCTION

Features of the land as a factor of production were shown in the article, as well as the theoretical aspects of the process of its reproduction were investigated. To the main features of the land it was indicated:

1. All means of production, other than land, are the result of previous human labour; the land is the same product of nature itself.

2. The land is an indispensable means of production and it is spatially limited.

3. Using the land in economic activities is related to the permanence of the place.

4. The land is less exposed to moral and physical deterioration than other means of production.

5. The land doesn't collapse over time with its proper use, moreover – it increases its fertility.

A retrospective analysis of the reproduction theories was conducted.

It was determined by the author that the basis of all the meanings for reproduction as an economic category is the Marxist approach to reproduction. This conclusion was based on a retrospective analysis of economic literature, which testified that the theory of reproduction had a prominent place both in the world and domestic economic science.

The economic content of the concept of "reproduction" was determined. For a better understanding of the reproduction of land as a factor in production, it must have been understood that, as a result of natural factors, the land is largely reproduced and used simultaneously, and the processes of reproduction of the land are closely interconnected and interwoven in one technological process with the reproduction of agricultural products.

Land as a factor in production, unlike other means of production, whose reproduction consists in replacing worn or used means of production with new ones, in the process of reproduction, must restore and expand its productive properties.

On the basis of the conducted research, it was substantiated that the land is a production factor of natural origin. A considerable attention was paid to the peculiarities of reproduction of land as a factor of production. It was concluded that the feature of the land as a factor of production was that it acted as an object, as well as tools, and also as a production basis capable of performing well-defined functions.